

Comparative Comparison of Seligman's "Virtue of Humanity" in the Thought System of Rumi and Krishnamurti

Maryam Mardani Varposhti¹ | Masoud Rouhani²

1. Corresponding author: Postdoctoral researcher in Persian language and literature, Department of Persian Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

E-mail: m.mardani@umail.umz.ac.ir

2. Professor in Persian language and literature, Department of Persian Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

E-mail: M.rouhani@umz.ac.ir

Article history Received: 14 October 2024 Received in revised form: 24 November 2024 Accepted: 07 December 2024 Published online: 21 March 2026

Abstract

The virtue of "humanity" along with five other virtues: wisdom, courage, justice, temperance and transcendence, was proposed by Martin Seligman for the first time in positive psychology as the six character virtues to optimize the quality of human life. In the thoughts and teachings of many thinkers and spiritualists from the East to the West, the characteristics of positive psychology can be discovered and revealed. This essay, which was done in a descriptive-comparative way, tries to explain and apply the virtue of "humanity" and its strengths in the teachings of Rumi and Krishnamurti. The results of the research indicate that these virtues and strengths under its group: love, kindness, social intelligence, can be explained and applied in the teachings of Rumi and Krishnamurti; Meanwhile, the points of difference are also observed in their thought system; Among them: differences in the power of love, using the words of religious elders, and differences in the way people are looked at.

Keywords: Rumi, Seligman, Krishnamurti, virtue of humanity, positive psychology.

1. Introduction

Throughout history, the effort of people of meaning, such as Rumi and Krishnamurti, has been to cultivate human virtues and capabilities by teaching mystical teachings that are related to the human soul and inner self, eliminate and provide a suitable platform for spiritual flourishing. These outstanding teachings are in agreement and harmony with many topics raised in the science of positive psychology. Research in this field can greatly contribute to the mental peace and mental health of people in the society and provide valuable solutions for the treatment of mental needs and mental problems of contemporary people in the path of achieving a meaningful life. Also, by using these mystical teachings and components in the light of the foundations of the new positivist psychology, new results can be obtained and a connection can be established between these two knowledges. The main problem of this research is to investigate and explain Martin Seligman's "virtue of humanity" and its sub-categories: love, kindness, social intelligence in the teachings of Rumi and Krishnamurti. This research aims to answer these questions: 1- What are the points of similarity between Rumi's and Krishnamurti's ideas about the capabilities of humanity? 2- What differences of opinion do Krishnamurti and Rumi have with each other in this field? 3- What is the result of this analysis?

2. Research Methodology

The current research, which was conducted in a comparative-descriptive method, aims to address the virtue of "humanity" and its subcategories among the six virtues and capabilities of character compiled by Seligman and his colleagues in positive psychology. Examine them in the works and teachings of Rumi and Krishnamurti. In this essay, after collecting the data in the works of Rumi and Krishna according to the mentioned components, the explanation and analysis of the teachings of Rumi and Krishnamurti according to Seligman's theory has been discussed and finally a conclusion has been reached.

3. Discussion

Positive psychology divides the virtues and positive strengths of humans into six groups, which are: wisdom, courage, humanity, justice, temperance and transcendence. Each of these six groups, in turn, has sub-categories (24 in total) which are: creativity, curiosity, open-mindedness, love of learning, perspective, bravery, perseverance, integrity, vitality, love, kindness, social intelligence, citizenship, fairness, leadership, forgiveness, humility, foresight, self-discipline, understanding of beauty, gratitude, hope, Humor and spirituality (see: Seligman, 1400).

The virtue of "humanity" along with five other virtues: wisdom, courage, justice, temperance and transcendence, was proposed by Martin Seligman for the first time in positive psychology as the six character virtues to optimize the quality of human life. From Seligman's point of view, the virtue of humanity includes positive traits that are manifested in caring and supportive relationships with others; It means the tendency to care and friendship. The strengths of the sub-group of humanity are: love, kindness and social intelligence. These strengths have a large social scope and indicate positive interpersonal traits and are focused on the relationships of one person with another person, not many people (Seligman, 1400: 450).

In the thoughts and teachings of many thinkers and spiritualists from the East to the West, the characteristics of positive psychology can be discovered and revealed. Rumi and Krishnamurti have many similarities with each other regarding the virtue of Martin Seligman's "humanity" and its sub-categories: love, kindness, social intelligence, and each of them believes in the value and importance of these human strengths and many guidelines in have this context; However, differences are also observed in the thought system of these two thinkers; Among them: the difference in the division of love into divine and material, the use of the words of religious elders, and the difference in the way people are looked at.

4. Conclusion

The findings of the research indicate that in the works of Rumi and Krishnamurti, "the virtue of humanity" has a special place and these two thinkers emphasize the value of humanity's strengths, namely: love, kindness, social intelligence; But in the meantime, some differences are also observed; including:

The difference in looking at the subject of love: Rumi divides love into real and virtual love and presents real love as superior to virtual love. He considers the ultimate goal of love to be close to God; He also considers love to have three stages: rawness, maturity and burning; While Krishnamurti does not classify love.

Using the words of religious elders: When talking about the strengths of "kindness" and "social intelligence", Rumi tries to increase the effect of his words by using the hadiths of the Prophets (pbuh) and the infallible imams (pbuh). But Krishnamurti condemns following imams or saints and believes that following a person will deprive him of his freedom.

The difference in the view of human beings: in general, Rumi's view is "God-centered" and considers the ultimate growth and development of man in obtaining God's satisfaction; While Krishnamurti does not adhere to any religion or religion and his ultimate effort leads to human comfort in this world.

5. References

Holy Quran

- Ahrari, Sedighe; Behnamfar, Mohammad; Rahimi, Seyed Mehdi (1402). "Comparative Analysis of the Theory of "Non-Violence" in the Thoughts of Gandhi and Rumi", Scientific-Research Journal of Subcontinental Researchs, University of Sistan and Baluchestan, 15 (45), pp. 27-44.
- Anushirvani, Alireza (1401). "Rumi's Conscious Unconsciousness in Divan Shams", Journal of Persian Language and Literature, Yazd University, Year 6, Issue 10, pp. 9-38.
- Asghari-Mehr, Fatemeh-Soghari; Azar, Amir-Ismael; Zirak, Sarae (1401). "Positivism and Happiness from the Perspective of Rumi and Seligman", Journal of Lyric Literature, University of Sistan and Baluchestan, Volume 20, No. 39, pp. 23-44.
- Asghari-Mehr, Fatemeh-Soghari; Azar, Amir-Ismael; Zirak, Sare (1389). "Achieving Satisfaction in Rumi's Masnavi with the Approach of Seligman's Positivism Theory", Bi-Quarterly Journal of Interdisciplinary Literary Research, Institute for Humanities and Cultural Studies, Year 4, Issue 8, pp. 1-29.
- Baharvand, Mohsen; Sepahvandi, Masoud; Heydari, Ali (1401), "Comparison of Examples of Practical Wisdom in Rumi's Sanai'i Poems and Masnavi", Journal of Lyric Literature, University of Sistan and Baluchestan, Year 19, Issue 36, pp. 77-96.
- Diner D, Oishi S, Lucac, R.E. (2003). "Personality, culture, and subjective well- being: Emotional and cognitive evaluations of life", Annual Review of psychology, 54, pp: 403-425.
- Fani Eski, Razieh; Yousef Pour, Mohammad Kazem (1396), "Fields of Application of the Concept of Arrogance in the Mathnavi", Third Conference on Literary Textual Studies (A New Look at the Works of Rumi), Tehran.
- GhadiriYeganeh, Shabnam; Azar, Ismael; Zirak, Sare (2012), "A Comparative and Interdisciplinary Analysis of Responsibility in Viktor Frankl's Theology of Metaphysics and Rumi's Masnavi", Journal of Interdisciplinary Studies in Literature, Arts and Humanities, Year 2, Issue 2, Serial 4, pp. 53-80.
- Golmohammadi, Majid; Morteza Mohseni, Ahmad Ghanipour Malekshah, Qodsieh Rezvanian (1400). PhD thesis "Positive Thinking in Persian Literature from the Beginning to the 7th Century AH", University of Mazandaran, Faculty of Literature and Foreign Languages.
- Golizadeh, Parvin; Yazdanjoo, Mohammad; Mosaed, Mina (2016), "Analysis of Positive Thoughts in the Spiritual Mathnavi from the Perspective of Psychology", Journal of Mystical Studies (Gohar-e- Guya), Year 10, Issue 1, Serial 30, pp. 127-101.
- Hatami, Hafez and Mohammad Reza Nasr Esfahani (2010). "The Language of Signs (A Study of Symbolic Ideas in the Novel "The Alchemist" and Comparison with Examples of Islamic Mysticism and Sufism", Mystical and Mythological Literature Quarterly, Vol. 6, No. 18, pp. 33-63.
- Heydari Nouri, Reza; Zahra Jafari; Human Namvar (1401), "The Effectiveness of Meaning and Purposefulness in Positive Psychology from Seligman's Perspective and Its Comparison with Attar's Poems", Persian Language and Literature Quarterly, Volume 14, No. 51, pp. 94-69.
- Khajehgir, Alireza (1387). "The Spiritual Sublimation of Man in the Teachings of Rumi", Islamic Philosophy and Theology Quarterly, Ayne Marefat, Volume 6, No. 17, pp. 67-96.
- Kiani, Mohammad Hossein (1397). "A Critical Study of the Relationship between Felicity and Mastery in Krishnamurti's Thought", Marefat Al-Adyan Journal, Volume 10, No. 3, Serial 39, pp. 101-112.
- Linley, Alex; Joseph Stephen (2009), Positive Psychology in Practice, Translated by Ahmad Borjali and Saeed Abdolmalaki, Tehran: Panjere
- Majlesi, Mohammad Baqer (1958), Behar al-Anwar, Vol. 16, Ed by Mohammad Baqer Behboodi, Tehran: Dar-al-Kotob Islamieh.

- MardaniVarposhti, Maryam (1979), "Analysis of the Concept of Love in the Thought of Catherine Ponder and Rumi", Seventh International Conference on Persian Language and Literature, University of Hamadan .
- Molavi, Jalaluddin Mohammad Balkhi (1388), Koliyate Shams Tabrizi, according to the version of Badi'oz-Zaman Foruzanfar, with an introduction by Dr. Abdolhossein Zarrin Kub, fifth edition, Tehran: Sedaye Moaser .
- Molavi, Jalaluddin Mohammad Balkhi (1375), Masnavi Manavi, ed by Reynold Nicholson, Tehran: Amir Kabir .
- Parsae, Hossein; Parvindokht Rezaei Majdabadi; Reza Forsati Joybari (1402), "Analysis of Positive Vocabulary Chains in the Divan of Shams Tabrizi", Scientific Journal of Persian Poetry and Prose Stylistics (Bahar Adab), Volume 16, Issue 85, pp. 240-217 .
- Pasandi, Faezeh; Eqbali, Abbas; Seifi, Mohammad (2010), "Psychoanalysis of the Components of Happiness in the Poetry of Khalid Abu Khalid Based on Positive Psychology", Two Quarterly Scientific Journals of Contemporary Arabic Literature Criticism, Yazd University, Year 9/19/17, pp. 282-255 .
- Remak, Henry (1391), "Definition and Function of Comparative Literature", Translated by Farzaneh Alavizadeh, Special Issue on Comparative Literature, Volume 3, No. 2 (6 Consecutively), pp. 73-54 .
- Seligman, Martin. E. P. (1379), The Optimistic Child (A Proven Program to Safeguard Children Against Depression and Build Lifelong Resilience), Tr by Nahid Irannejad, Tehran: Danjeh .
- Seligman, Martin. E. P. (1394), The Flourishing of Positive Psychology, Tr. by Amir Kamkar and Sakineh Hajbarian, Tehran: Ravan .
- Seligman, Martin. E. P.; Peterson, Christopher (1400), Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification, Tr by Mohsen Zandi; Leila Bagheri, Tehran: Roshd .
- Seligman, Martin. E. P (1402), Learned Optimism/How to Change Your Mindset and Life, Translators: Foruzandeh Davarpanah; Mitra Mohammadi, Ch. 5, Tehran: Roshd .
- Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). "Positive psychology: An introduction", American Psychologist, 55, pp: 5-14.
- Tabarsi, Fazl Ibne Hassan (1372), Majma' al-Bayan fi al-Tafsir al-Quran, translated by Ali Karami, Vol. 10, Qom: Nasser Khosrow .
- Tabanfard, Abbas; Rasmi, Sakineh (2019), "Analysis of the Positive Emotion of "Mystical Love" in the Spiritual Mathnavi with a Positivist Approach", Journal of Literary Textual Studies of Allameh Tabatabaei University, Year 24, Issue 85, pp. 112-69 .
- Tabanfard, Abbas; Rasmi, Sakineh (2017), "Analysis of the story "The Arab Dervish and His Wife" in Rumi's Masnavi Based on Seligman's Positivist Theory", Journal of Comparative Literature Research, University of Kerman, Volume 6, Issue 3, pp. 23-43 .
- Vakili, Hadi (1394), "Man from the Perspective of Krishnamurti", Bi-Quarterly Journal of Spiritual Studies, Volume 23, Issue 17, pp. 31-5 .
- Volk, Rene; Austen Warren (1373), Theory of Literature, Tr by Zia Movahed and Parviz Mohajer, Tehran: Elmi va Farhangi .
- Zamani, Karim (1401), Minagar Eshgh, 20th edition, Tehran: Nei.

Cite this article: Mardani Varposhti, M; Rouhani, M. (2026). Comparative Comparison of Seligman's "Virtue of Humanity" in the Thought System of Rumi and Krishnamurti. *Journal of Subcontinent Researches*, 18(50), 335-374.

DOI: [10.22111/JSR.2024.49982.2461](https://doi.org/10.22111/JSR.2024.49982.2461)

مقایسه تطبیقی «فضیلت انسانیت» سلیگمن در نظام اندیشگانی مولانا و کریشنامورتی

مریم مردانی ورپشتی ✉ | مسعود روحانی^۲

۱. نویسنده مسئول: پژوهشگر پسادکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: m.mardani@umail.umz.ac.ir

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: M.rouhani@umz.ac.ir

چکیده

فضیلت «انسانیت» به همراه پنج فضیلت دیگر؛ خردمندی، شجاعت، عدالت، اعتدال و تعالی، توسط مارتین سلیگمن، برای اولین بار در روان‌شناسی مثبت‌گرا به عنوان شش فضیلت منش، برای بهینه‌سازی کیفیت زندگی انسان مطرح شد. در اندیشه‌ها و آموزه‌های بسیاری از اندیشمندان و معنویان از شرق تا غرب، می‌توان شاخصه‌های علم روان‌شناسی مثبت را کشف و نمایان ساخت. این جستار که به روش تطبیقی- توصیفی انجام شده، درصدد است تا به تبیین و تطبیق فضیلت «انسانیت» و توانمندی‌های آن در آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی بپردازد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که این فضیلت و توانمندی‌های زیرمجموعه آن؛ عشق، مهربانی و هوش اجتماعی، در آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی قابل تبیین و تطبیق است. در این میان نقاط اختلافی نیز در نظام اندیشگانی آن‌ها مشاهده می‌شود؛ از جمله: اختلاف در توانمندی عشق و اختلاف در نوع نگاه به انسان.

کلیدواژه‌ها: مولانا، سلیگمن، کریشنامورتی، فضیلت انسانیت، روان‌شناسی مثبت‌گرا.

۱- مقدمه

در طول تاریخ، اهتمام و تلاش انسان‌های اهل معنا، همچون مولانا و کریشنامورتی^۱ بر این بوده است تا با تعلیم آموزه‌های عرفانی که با روان و باطن بشر در ارتباط است، فضایل و قابلیت‌های انسانی را پرورش داده، تضادها را از بین برده و بستری مناسب برای شکوفایی معنوی فراهم آورند. ادبیات فارسی و به‌طور کلی ادبیات عرفانی، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم، تحت تأثیر معارف قرآنی و دینی قرار گرفته است و غنای فرهنگی و نوع دوستی‌اش غالباً، وام‌دار آموزه‌های دینی و اسلامی است. آثار و آموزه‌های مولانا، یکی از بنیانی‌ترین و مهم‌ترین منابع معنویت نه تنها در شبه‌قاره، بلکه در کل جهان شناخته می‌شود. جیدو کریشنامورتی نیز از اندیشمندان بزرگی است که سخنرانی‌های وی در سرتاسر دنیا، به اصل انسانیت و انسان‌بودن، اشاره دارد. در بسیاری از مباحث، تشابهات اندیشگانی فراوانی میان مولانا و کریشنامورتی مشاهده می‌شود؛ اشتراک در مسائل مهم فلسفی و روانی انسان همچون: خودشناسی، عشق و دوستی، مراقبه، تجرید و

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۸، شماره ۵۰، ۱۴۰۵، صص ۳۷۴-۳۳۵.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

استاد: مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود. (۱۴۰۵). مقایسه تطبیقی «فضیلت انسانیت» سلیگمن در نظام اندیشگانی مولانا و کریشنامورتی،

مطالعات شبه‌قاره، ۱۸(۵۰)، ۳۳۵-۳۷۴.

DOI: [10.22111/JSR.2024.49982.2461](https://doi.org/10.22111/JSR.2024.49982.2461)

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود.

در روزگار معاصر نیز جنبش نوظهور علم روان‌شناسی مثبت، با رهبری مارتین سلیگمن، راهگشای مناسبی برای انسان معاصر است تا به او بیاموزد که چگونه می‌توان برای شادزیستن و رضایت از زندگی، از دستاوردهای متنوع علم، عرفان و ادبیات بهره‌مند شد. تلاش وی بر این است تا فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش را جایگزین مؤلفه‌های دستورالعمل تشخیص اختلالات روان‌شناختی قرار داده، کیفیت زندگی بشر را بهبود بخشد.

روان‌شناسان برای شناخت ویژگی‌های انسانی، به اطلاعات گسترده و جامع و مفصلی در مورد فضایل و توانمندی‌های انسان نیاز دارند و آثار ادبی می‌تواند منبعی شایسته و درخور توجه در این زمینه باشد. تغییر نگرش روان‌شناسی نوین باعث شد تا روان‌شناسان مثبت‌نگر بار دیگر به ادبیات و فرهنگ توجه ویژه‌ای نشان‌دهند؛ بر همین اساس، علم روان‌شناسی و ادبیات با هم ترکیب شده و شاخه‌ای جدید به نام «روان‌شناسی ادبی» را به‌وجود آوردند که بررسی روان‌شناختی صاحب اثر، بررسی فرآیند آفرینش اثر، آگاهی از اصول و نشانه‌های روان‌شناسی موجود در اثر و مطالعه تأثیر ادبیات بر خوانندگان یک اثر ادبی، از اهداف آن به‌شمار می‌رود (ولک، ۱۳۷۳: ۸۲).

مولانا، با بهره‌گیری از توانمندی‌ها و فضایل انسانی توانسته‌است، علاوه بر علاج روح و روان خود در مقابل هجمه‌های روزگار، در بهبود وضعیت روحی و روانی جامعه عصر خویش و حتی اعصار بعد نیز گام‌های مؤثری بردارد؛ به‌طوری‌که موجب گرایش و توجه بسیاری از افراد عصر حاضر به متون ادبی-عرفانی شده‌است. آراء و آموزه‌های مولانا -بزرگ‌ترین شاعر عارف در شبه‌قاره- و آموزه‌های کریشنامورتی -نامدارترین اندیشمند هندی- بازتاب بخش عمیقی از گران‌بهارترین دستاوردهای علمی، اخلاقی، فکری و فلسفی جوامع بشری است. با تعمق در آموزه‌های مولانا و کریشنا و تطبیق آن با آموزه‌های روان‌شناسی مثبت سلیگمن درمی‌یابیم، بسیاری از مفاهیم تعلیمی و عرفانی، همسو و قابل تطبیق با فضایل مثبتی است که در علم روان‌شناسی جدید غرب به آن اشاره شده‌است و این مفاهیم مثبت، مفاهیم جدید و نوظهوری نیستند؛ بلکه اندیشمندان و ادیبان شرقی قرن‌ها پیش هر کدام بنا بر مقتضیات زمان خود این اصول روان‌شناسی مثبت را در آثار ارزشمند خود جلوه‌گر نموده‌اند.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

مسئله اصلی این پژوهش، بررسی و تبیین «فضیلت انسانیت» مارتین سلیگمن و توانمندی‌های زیرمجموعه آن؛ یعنی عشق، مهربانی، هوش اجتماعی در آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی است. این پژوهش درصدد است تا به این پرسش‌ها پاسخ‌دهد: ۱- نقاط تشابه اندیشگانی مولانا و کریشنامورتی درباره توانمندی‌های انسانیت چیست؟ ۲- کریشنامورتی و مولانا چه اختلاف نظری در این زمینه با یکدیگر دارند؟ ۳- از این تحلیل چه نتیجه‌ای حاصل می‌شود؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

تعالیم و آموزه‌های ارزشمند مولانا و کریشنا از جهات گوناگون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، فلسفی، مذهبی و... قابلیت تأویل و تفسیر دارند؛ از آن‌جاکه این آموزه‌های برجسته، با بسیاری از مباحث مطرح‌شده در دانش روان‌شناسی مثبت‌گرا همخوانی و هماهنگی دارند، چنین تحقیقاتی می‌تواند به آرامش فکری و بهداشت روانی افراد جامعه کمک شایانی نموده و راهکارهای ارزنده‌ای برای درمان نیازهای روحی و مشکلاتی روانی انسان معاصر در مسیر نیل به شکوفایی زندگی بامعنا ارائه‌کند. همچنین با استفاده از این آموزه‌ها و مؤلفه‌های عرفانی در پرتو مبانی علم روان‌شناسی جدید مثبت‌گرا می‌توان نتایج نوینی دریافت کرد و میان این دو معرفت و دانش، تطبیق و پیوند برقرار نمود.

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

پژوهش حاضر که به‌روش تطبیقی-توصیفی انجام‌شده، بر آن است تا از میان شش فضیلت و توانمندی منش که توسط سلیگمن و همکارانش در علم روان‌شناسی مثبت‌گرا تدوین شده‌است؛ یعنی فضایل: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت،

اعتدال و تعالی، به فضیلت «انسانیت» و زیرمجموعه‌های آن (عشق، مهربانی، هوش اجتماعی) پردازد و آن‌ها را در آثار و آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی تبیین و بررسی نماید. در این جستار، بعد از جمع‌آوری داده‌ها در آثار مولانا و کریشنا بر طبق مؤلفه‌های ذکرشده، به تبیین و تحلیل آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی طبق نظریه سلگمن پرداخته‌شده و نقاط اشتراک و افتراق آن بیان‌گردیده و در نهایت به نتیجه رسیده‌است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

درباره مولانا و مقایسه آموزه‌های وی با مبانی روان‌شناسی مثبت، تاکنون پژوهش‌های بسیاری انجام‌شده که از آن جمله است: اصغری مهر و دیگران (۱۴۰۱) در مقاله «مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه سلگمن و مولوی» با روش تحلیلی-توصیفی، به بررسی و تطبیق متغیرهای شادمانی و مثبت‌گرایی در مثنوی و یافتن نقاط اشتراک و افتراق آن با مؤلفه‌های سلگمن پرداخته‌اند. صفری و دیگران (۱۴۰۰) در مقاله «مطالعه شاخصه‌های نظریه بهزیستی در غزلیات شمس بر پایه روان‌شناسی مثبت‌نگر سلگمن»، به تحلیل و مقایسه برخی از مفاهیم عرفانی در غزلیات شمس مانند: حال، مقام، سماع، بسط، قبض، شادی، عشق و... با شاخصه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر پرداخته و نقاط همسان و ناهمسان نظام اندیشگانی مولانا و سلگمن را تبیین‌نموده‌اند. حیدری‌نوری و دیگران (۱۴۰۱)، در مقاله «اثربخشی معنا در روان‌شناسی مثبت‌گرا از نظر سلگمن و تطبیق آن با اشعار عطار»، به بررسی اشعار عطار با توجه به نظریه معنایی در روان‌شناسی مثبت‌گرا در ارائه راه‌های حصول آرامش و امنیت روانی انسان معاصر پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که شادمانی اصیل و بهزیستی و تلاش برای درک معنای زندگی، باعث احساس امنیت و ارزشمندبودن در انسان می‌شود. پارسایی و دیگران (۱۴۰۲)، در مقاله «تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی»، با تحلیل غزل‌های دیوان شمس تبریزی، طبق نظریه روان‌شناسی مثبت‌گرای سلگمن، دریافته‌اند که درصد فضیلت‌های مثبت سلگمن در دیوان شمس به‌ترتیب شامل این موارد می‌شود: تعالی، خرد و دانایی، شجاعت، نوع-دوستی، اعتدال، عدالت‌جویی. قابلیت‌های عشق و رهبری و کمال، بیش‌ترین و شوخ طبعی، عدالت‌جویی و پایداری کم‌ترین نمود را داشته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تمامی مؤلفه‌های روان‌شناسی مثبت‌گرای سلگمن در کلیات شمس قابل مشاهده است؛ همچنین عناصر زبانی و فکری مولانا در دیوان شمس با آرای سلگمن منطبق هستند. در مورد کریشنامورتی نیز می‌توان به مقالات زیر اشاره نمود:

مقاله «انسان از منظر کریشنامورتی» از هادی وکیلی (۱۳۹۴) به سه مبحث مهم: الف) جهت‌گیری فکری، ب) ایده‌تالیسم منفی، ج) انزواگرایی اجتماعی و کمال‌گرایی فردی کریشنامورتی با دیدی نقادانه پرداخته و در انتها، افزایش آگاهی بر نمایشی‌بودن و اعتباری‌بودن بسیاری از وجوه زندگی انسان را که توسط کریشنا بیان‌شده، قابل ستایش می‌داند. مقاله «بررسی انتقادی نسبت سعادت‌گرایی و استادپذیری در اندیشه کریشنامورتی» از محمدحسین کیانی (۱۳۹۷) به تحلیل انتقادی یکی از دیدگاه‌های بنیادین کریشنامورتی؛ یعنی نامتناهی‌بودن حقیقت و در قالب ایدئولوژیک‌نبودن آن می‌پردازد و ادعای مورتی را جامع نفی و اثبات و در نهایت باطل می‌شمارد.

بر این اساس، تاکنون پژوهشی که به‌طور مستقل و مشروح به فضیلت «انسانیت» از فضایل مطرح در مبانی روان‌شناسی مثبت سلگمن و تطبیق آن با آموزه‌های مولانا و کریشنامورتی پرداخته‌باشد، یافت‌نشده.

۲- چهارچوب نظری پژوهش

۱-۲- ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی، پنجره‌ای است به‌سوی کشف افق‌ها و دیدگاه‌های نوین و تازه. دنیاهایی که هر کدام در بطن خود شگفتی‌های فراوان دارند و انسان را در جهت نیل به مقصود و یافتن افقی روشن در فلسفه زندگی راهگشا هستند. «شناخت آثار جاودان

ادبی و هنری جهان از یک‌سو و بهره‌گیری درست و منصفانه از سوی دیگر و درعین حال مقایسه این آثار با آنچه در زبان و ادبیات فارسی خلق شده‌است، مجالی مناسب برای تبیین، تفسیر و در نهایت نقد درست این آفرینش‌های برجسته است» (حاتمی و نصرافهانی، ۱۳۸۹: ۶۰). ادبیات تطبیقی، به بررسی و پژوهش درخصوص ادبیات، فراسوی مرزهای یک سرزمین و مطالعه روابط بین ادبیات و سایر قلمروهای معرفت، علوم و دین می‌پردازد (رماک، ۱۳۹۱: ۵۵). مطالعات میان‌رشته‌ای (Interdisciplinary study)، با ادغام نظریات و اطلاعات دو یا چند رشته از علوم مختلف، به بررسی و تحلیل مسائلی می‌پردازد که پاسخ به آن‌ها در فضای محدود یک رشته خاص یا یک علم خاص حاصل نمی‌شود. بدین شکل، مطالعات میان-رشته‌ای، سبب وسیع‌تر و عمیق‌تر شدن افق دید پژوهشگران می‌شود (انوشیروانی، ۱۳۹۲: ۴).

۲-۲- روان‌شناسی مثبت‌گرا

مارتین الیاس پیتز سلینگمن (Martin E.P. Seligman)، پدر علم روان‌شناسی مثبت‌نگر و استاد دانشگاه پنسیلوانیا، پس از سال‌ها پژوهش آزمایشگاهی و موفقیت در نظریه «درماندگی آموخته‌شده»^۱ در سال ۱۹۹۹ به سمت ریاست انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) برگزیده شد (سلینگمن، ۱۴۰۰: ۲۰). اساس روان‌شناسی مثبت سلینگمن، توجه و تأکید بر فضایل مثبت و توانمندی‌ها، در مقابل بیان و درمان ضعف و بیماری‌ها و کاستی‌هاست. سلینگمن درباره هدف روان‌شناسی مثبت می‌گوید: «فهم، درک و شفاف‌سازی احساس شادمانی درونی و به‌زیستی (Well being) ذهنی، موضوع محوری روان‌شناسی مثبت‌نگر است» (سلینگمن، ۱۳۷۹: ۱۴).

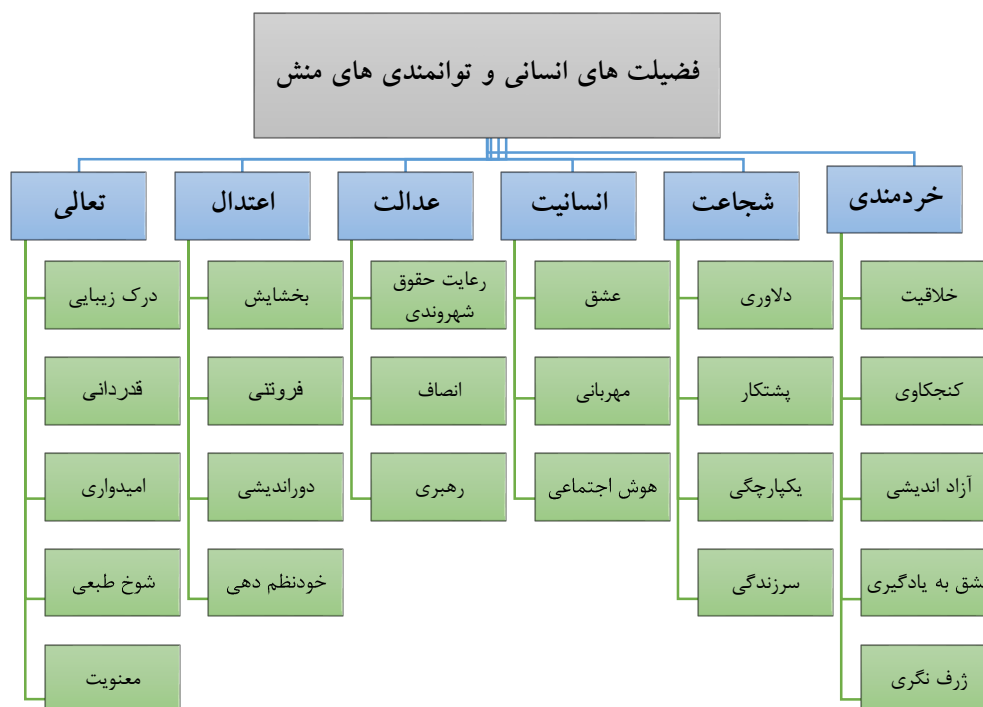
طبق نظریات سلینگمن، افراد باورمند نسبت به سایر افراد جامعه از سطح رضایت و شادی بیشتری برخوردار هستند. سلینگمن و همکار وی، می‌های چیک سنت‌می‌هایی (Mihaly Csikszentmihalyi) پس از تحقیقات بسیار اعلام کردند که علم روان‌شناسی، علی‌رغم پیشرفت‌های زیادی که در درمان بیماری‌های روانی داشته، برای رسیدن انسان‌ها به شکوفایی روحی و رسیدن به کمال، عملاً کاری انجام نداده‌است؛ بنابراین باید از این‌پس به فضیلت‌ها و نیروهای روحی و به‌زیستی انسان‌ها توجه بیشتری نمود (Seligman, Csikszentmihalyi, 2000: 5-14)؛ چرا که «روان‌شناسی فقط مطالعه بیماری، ضعف و کاستی‌ها نیست. روان‌شناسی مطالعه و بررسی نقاط قوت و جنبه‌های مثبت نیز هست» (سلینگمن، ۱۳۹۴: ۱۲).

روان‌شناسی مثبت، به سلامت روان و به‌باشی/به‌زیستی و آنچه که زندگی را ارزشمند می‌کند، می‌پردازد (لینلی، ۱۳۸۸: ۱۶) و در این میان، اصلی‌ترین شاخص تعیین به‌زیستی ذهنی و کیفیت ذهنی، حس رضایت‌مندی از زندگی است (Diner, Oishi, 2003: 403). در واقع قلمروهای مهم در روان‌شناسی مثبت‌نگر این مفاهیم هستند: «توصیف و تبیین زندگی خوب، شادکامی اصیل، به‌باشی لذت‌نگر، به‌باشی فضیلت‌نگر، هیجان‌های مثبت، انگیزه‌های مثبت، صفات مثبت، خود مثبت، تفکر مثبت، روابط مثبت، بازسازی، مداخله‌ها و درمان مثبت‌نگر، تاب‌آوری، رشد پس‌آسیبی، بدن مثبت، تعلیم و تربیت مثبت‌نگر، سازمان‌ها و ادارات مثبت‌نگر و...» (سلینگمن، ۱۴۰۰: ۲۱). «در روان‌شناسی مثبت‌نگر، بر تجربه‌های مثبت در سه مقطع زمانی تمرکز می‌شود: ۱- «گذشته»؛ با تمرکز بر به‌باشی، خرسندی و رضایت. ۲- «حال»؛ که به مفاهیمی مانند شادکامی و تجربه‌های سرزندگی توجه دارد. ۳- «آینده»؛ با مفاهیمی چون خوش‌بینی و امید» (همان: ۵۵).

۲-۳- فضیلت‌های انسانی و توانمندی‌های منش

روان‌شناسی مثبت‌گرا، فضایل و توانمندی‌های مثبت انسان‌ها را در شش گروه (شش‌گانه بزرگ: High Six) تقسیم‌بندی می‌کند که عبارتند از: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی. هر کدام از این شش‌گروه نیز به‌نوبه خود، دارای صفات زیرمجموعه‌ای هستند (جمعاً بیست‌و‌چهار صفت) که عبارتند از: خلاقیت، کنجکاوی، آزاداندیشی، عشق به یادگیری،

ژرف‌نگری، دلاوری، پشتکار، یکپارچگی، سرزندگی، عشق، مهربانی، هوش اجتماعی، رعایت حقوق شهروندی، انصاف، رهبری، بخشایش، فروتنی، دوراندیشی، خودنظم‌دهی، درک زیبایی، قدردانی، امیدواری، شوخ‌طبعی و معنویت (ر.ک: سلیگمن، ۱۴۰۰).

نمودار ۱. فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش (سلیگمن، ۱۴۰۰).

۱-۳-۲- فضیلت انسانیت (Humanity) و توانمندی‌های زیرمجموعه آن

از منظر مارتین سلیگمن، فضیلت انسانیت، صفات مثبتی را شامل می‌شود که در روابط توجه‌آمیز و حمایتی با دیگران متجلی می‌گردد؛ یعنی گرایش به مراقبت و رفاقت (tend and befriend). توانمندی‌های زیرمجموعه انسانیت عبارتند از: عشق (Love)، مهربانی (Kindness) و هوش اجتماعی (Social intelligence). این توانمندی‌ها، گستردگی اجتماعی زیادی دارند و نشانگر صفات میان‌فردی مثبت و معطوف به روابط یک فرد با یک فرد دیگرند، نه افراد بسیار (سلیگمن، ۱۴۰۰: ۴۵۰).

۳- همانندی‌ها در دیدگاه مولانا و کریشنامورتی درباره توانمندی‌های فضیلت انسانیت

۲-۳- عشق (Love)

توانمندی عشق از منظر سلیگمن، روایتگر موضع شناختی، رفتاری و هیجانی به دیگران است که در خود، احساسات مثبت قدرتمند، تعهد و حتی فداکاری و از خودگذشتگی را دارد. ویژگی عشق، اشتراک طرفین در همیاری و مددکاری، راحتی و آرامش‌بخشی و پذیرش است. توانمندی عشق از نظرگاه سلیگمن شامل این موارد می‌شود: «عشق و رابطه رمانتیک، عشق میان والدین و بچه‌ها، روابط مرشدومریدی، پیوندهای هیجانی بین هم‌تیمی‌ها، همکاران و مصادیقی از این‌دست» (سلیگمن، ۱۴۰۰: ۴۵۰).

کریشنامورتی معتقد است زمانی که انسان، گذشته‌ها، تعارضات و اندوه را به طور کامل، از بین نبرد، به عشق نمی‌رسد (کریشنامورتی، ۱۳۹۸: ب: ۴۶). اگر انسان از همه چیز بگذرد، در نهایت به عشق، به حقیقت و به جوهر هستی خواهد رسید (کریشنامورتی، ۱۳۹۸: الف: ۵۲-۵۱). زمانی که تمامی اندیشه‌ها، تمایلات، آرزوها و همه آن‌چه مربوط به خود فردی و شخصی انسان باشد، مضمحل گشته و از میان برخاسته‌باشد، آن‌هنگام انسان با معشوق یکی و به درک حقیقت نائل خواهد شد. خواه آن معشوق به بودا تعبیر شود یا به «Lord Maitreya» یا شری کریشنا یا هرکس دیگر (کریشنامورتی، ۱۳۹۸: ج: ۲۰). تجربه حالت عشق، هنگامی ممکن است که انسان به حالتی رسیده‌باشد که حتی اندیشه نیز در آن راه نداشته‌باشد و این به معنای عدم تعادل عقلی نیست، بلکه به معنای این است که انسان در متعالی‌ترین کیفیت ذهنی و عقلی باشد، و رای عقل و اندیشه، احساس تملک و تعلق نداشته‌باشد، رشک نورزد و کاملاً ساکت‌باشد و به «خود-فناپی» یا «خود-فراموشی» طبیعی - نه از طریق تمرین و ریاضت- رسیده‌باشد تا بتواند تجلی عشق را نظاره‌کند (کریشنامورتی، ۱۳۹۸: الف: ۶۰-۵۸). به باور کریشنا، برای درک زندگی باید آزاد بود و برای آزادبودن نیز باید عشق و نیروی عظیم آن‌را شناخت. بدون عشق، آزادی وجود ندارد و صرفاً یک فکر و اندیشه بی‌ارزش است (ر.ک: کریشنامورتی، ۱۳۸۴: ۱۲۰-۱۱۶). عشق از «خود» و «انانیت» مایه نمی‌گیرد؛ زیرا «خود» قابلیت شناسایی عشق را ندارد. هر جا «عشق» باشد، «خود» وجود ندارد (کریشنامورتی، ۱۳۹۱: ۱۰۱). در نظام اندیشگانی مولانا نیز «عشق» نقطه ثقل مفاهیم عرفانی است و زیربنای عالم هستی بر عشق نهاده شده‌است که با آن می‌توان به تمامی اسرار الهی دست یافت:

ملت عاشق ز ملت‌ها جداست عشق اسطربلاب اسرار خداست

(مولوی، ۱۳۷۵: ۱۱۰/۱)

مولوی عشق واقعی را عشقی می‌داند که از علل و عوامل، وارسته و مجرد باشد:

عشق‌هایی کز پی رنگی بود عشق نبود عاقبت ننگی بود

(مولوی، ۱۳۷۵: ۲۰۵/۱)

عشق واقعی، بدون هیچ‌گونه مزد یا درخواستی است و عاشق واقعی تنها به عشق می‌اندیشد و از خویشتن رها شده‌است و به فکر سود و زیان نیست (همان: ۲۶۱۸/۵). عاشقان راستین و حقیقی، با وصول به تجرید مادی و معنوی و کشتن امیال، وسوسه‌ها و هوس‌های نفسانی، به حیات واقعی دست یافته‌اند (همان: ۲/۱-۱۷۵۱). عشق، بهترین وسیله برای مهارکردن وسوسه‌ها و خواسته‌های نفسانی به‌شمار می‌آید و با آن می‌توان از تمامی تعلقات دنیوی رها شد:

پوزبند وسوسه عشق است و بس ورنه از وسواس کی رسته است کس

(مولوی، ۱۳۷۵: ۳۲۳۰/۵)

به‌طور کلی، پایه و بنیان تصوف و عرفان مولانا بر توانمندی عشق بنا شده‌است. در مثنوی، مسائل مربوط به عشق از جمله: حالات و صفات عشق، رابطه عاشق و معشوق، عشق حقیقی و مجازی، مراتب و تقابل عقل و عشق و ... مورد بحث قرار می‌گیرد. مولانا که خود نیز عاشقی شوریده‌حال بود و رنج فراق را با تمام وجودش حس نموده بود، پیوسته انسان را به جانب عالم عشق دعوت می‌کند. وی را می‌توان سر حلقه عارفان عاشق دانست؛ چراکه بعد از سال‌ها درس و تحقیق، ناگهان حدود و ثغور مکتب‌های کلاسیک تصوف را برهم‌زد و با پشت‌پازدن به آداب و ترتیب و تکلیف، قسمی نو از تصوف برپایه عشق و شور و مستی بنانهاد.

مردم بدم زنده شدم گریه بدم خنده شدم دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم

(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۰/۱)

«آغاز مثنوی معنوی، حکایت جان عاشق از زبان نی است. نی، روحی ملکوتی و عاشق است که از مقام وصل جانان و اصل و سرمنشأ خود دور مانده و بی صبرانه و با سوز و گدازی عاشقانه تلاش می کند تا به معشوق ابدی خود در نیستان بازگردد. در واقع، اندیشه های بنیادین مولانا در همین هجده بیت آغازین مثنوی است که در آن حکایت مهجوری عاشقانه نی یا همان روح بشر بیان می شود که با رسیدن به معشوق و فانی شدن در او جاودانه و سرمد می گردد. عرفان مولانا، عرفانی عاشقانه است» (مردانی و ریپشتی، ۱۴۰۲: ۹).

مولانا، زیربنای عالم هستی را بر عشق استوار می داند. او آتش نی، جوشش می و به طور کلی فضیلت بشر خاکی بر تمام افلاک و کائنات را از عشق می داند:

آتش عشق است کاندلر نی فتاد جوشش عشق است کاندلر می فتاد

(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۰/۱)

مولانا به اهمیت وافر که عشق در رسیدن انسان به کمال راستین دارد، آگاهی دارد و در توصیه به عشق می گوید:

آتشی از عشق در جان بر فروز سربه سر فکر و عبارت را بسوز

(مولوی، ۱۳۷۵: ۱۷۶۳/۲)

از منظر او هر کس عشق را نشناخته باشد، از نثار نور غالب بی بهره است:

هر که را دامان عشقی نأبده ز آن نثار نور بی بهره شده

(مولانا، ۱۳۷۵: ۷۶۲/۱)

در نظام اندیشگانی مولانا عشق، قدرتی خارق العاده و سوزان دارد. او در توصیف توانایی های عجیب و عظمت بی حد و مرز عشق سروده است:

عشق جوشد بحر را مانند دیگ عشق ساید کوه را مانند ریگ

عشق بشکافد فلک را صد شکاف عشق لرزاند زمین را از گراف

(مولانا، ۱۳۷۵: ۶/۵-۲۷۳۵)

عشق، زمانی که با دیگران تقسیم می شود، باعث اتحاد و یگانگی می گردد:

آفرین بر عشق کل اوستاد صد هزاران ذره را داد اتحاد

(مولانا، ۱۳۷۵: ۳۷۲۷/۲)

زمانی که سخن از عشق به میان می آید، اختلاف نظرها و حتی تفاوت در مذاهب و ادیان گوناگون نیز از میان می روند؛ زیرا عشق، ماهیتی فراتر از تمامی ادیان و مذاهب دارد:

ملت عشق از همه دین ها جداست عاشقان را مذهب و ملت خداست

(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۷۷۰/۲)

مولانا معتقد است نیروی فوق طبیعی و خارق العاده عشق، از میان برنده تمامی عیوب و ویژگی های ناشایست انسانی است:

هر که را جامه ز عشقی چاک شد او ز حرص و جمله عیبی پاک شد

(مولانا، ۱۳۷۵: ۲۲/۱)

عشق همانند پزشک و طبیبی حاذق برای تمامی دردهای بشری است که می تواند تمام بیماری ها را شفا بخشد:

شاد باش ای عشق خوش سودای ما ای طبیب جمله علت های ما

ای دوی نخوت و ناموس ما ای تو افلاطون و جالینوس ما

(مولانا، ۱۳۷۵: ۲۳/۱)

۳-۳- مهربانی (Kindness)

روانشناسی مثبت‌نگر مارتین سلیگمن معتقد است؛ مهربانی، سخاوتمندی (Generosity)، پرورش و حمایت/مهرورزی (Nurturance)، مراقبت (Care)، شفقت (Compassion)، عشق به هم‌نوع/عشق انسانی (Altruistic) و خوبی (Niceness) «شبکه‌ای از اصطلاحات کاملاً مرتبط هستند که جهت‌گیری (orientation) عمومی فرد به دیگران را نشان می‌دهند. این «من‌گرایی» یا «خودمحوری» (solipsism) در تضاد است. در من‌گرایی «خود» تنها تا جایی با دیگران در ارتباط است که برای برنامه‌های او مفید و سودمند باشند. مهربانی و عشق به هم‌نوع، مستلزم باور به خوی انسانی عامی است که دیگران تنها به‌خاطر خودشان و بدون هیچ‌گونه دلیل سودگرانه‌ای، ارزش توجه و پذیرش دارند» (سلیگمن، ۱۴۰۰: ۴۹۷).

کریشنامورتی، به‌عنوان عارفی وارسته همواره بر مهربانی، همدلی و نوع‌دوستی نسبت به سایر انسان‌ها، از هر نوع نژاد، مذهب و دینی تأکید و اصرار می‌ورزد. او نهاده‌شدن این توانمندی را یکی از آرمان‌ها و الگوهای عینیت‌یافتن کنش رفتاری شایسته انسان در جوامع بشری برمی‌شمارد. کریشنا برای تحصیل توانمندی مهربانی، روش جالب‌توجهی دارد. وی می‌گوید: اگر به‌طور مثال عادت کرده‌اید به این‌که نسبت به دیگران خشم و نفرت داشته باشید، در این حال، نباید به خود فشار بیاورید که نسبت به دیگران مهربان باشید؛ نباید یک ایده‌ئال را به‌عنوان نوشدارو برای رفع یک خوی احمقانه (یعنی خشم و نفرت) به‌کاربرید؛ زیرا با این شیوه، هرگز نمی‌توانید از خوی خشم‌آلود خود رها شوید. با اندیشیدن به ضد نفرت، شما فقط خود را درگیر تضاد می‌کنید؛ می‌خواهید از یکی به‌سوی دیگری فرار کنید و در این فرار، تضاد نهفته است. شما باید فقط از خود بپرسید: چرا نفرت دارید؟ آیا نفرت شما به‌دلیل این است که انتظارات زیادی از زندگی دارید؟ یا در رابطه خاصی دچار سرخوردگی و شکست شده‌اید؟ شما باید چنین سؤالاتی را برای خود مطرح کنید و در حالت مکاشفه بمانید- بدون هرگونه تلاش برای خروج از آن خوی و عادت بیمارگونه. در این حالت، یکباره متوجه خواهید شد که هستی شما دچار تحولی بنیانی گشته‌است؛ یک تحول مفید و خلاق. در این تحول و دگرگونی، حساسیت شما بیدار می‌گردد (کریشنامورتی، ۱۳۹۹: ۱۳۲).

شخصیت استعلا‌یافته مولانا نیز بر توانمندی مهربانی تأکید بسیاری دارد. از منظر او، مهربانی و عطوفت تمام تلخی‌ها را به شیرینی و حلاوت تبدیل می‌کند و اصل آن، باعث رشد و هدایت است:

مهر تلخان را به شیرین می‌کشد ز آنک اصل مهرها باشد رشد

(مولانا، ۱۳۷۵: ۱/۲۵۸۰)

مولانا با الهام از آیات مبارک قرآن مجید که خداوند بزرگ همگان را از نفس واحدی خلق کرده‌است «یا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ. سورة نساء/ ۱» و آیه: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ. سورة اعراف/ ۱۸۹» و نیز حدیث پیامبر (ص): «مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَّى: مؤمنان در دوستی، مهربانی و همکاری با یک‌دیگر، مانند پیکری هستند که اگر یک عضو آن به درد آید، سایر اعضا با بی‌خوابی (بی‌قراری) و تب با آن هم‌نوا می‌شوند» (مجلسی، ۱۳۳۷: ۵۰)، تمامی انسان‌ها را برابر و یکسان می‌داند و براین اساس، خوبی به هم‌نوع خود را خوبی به خود می‌شناسد. او رنج و راحت یک مؤمن را رنج و راحت سایر مؤمنان می‌داند که چون عضوی از بدن به دردی مبتلا شود، سایر اعضا با او همدردی می‌کنند:

بر مسلمانان نمی‌آری تو رحم مؤمنان خویشند و یک تن شحم و لحم

رنج یک جزوی ز تن رنج همه‌ست گر، دم صلح است یا خود ملحمه‌ست

(مولانا، ۱۳۷۵: ۸/۴-۳۲۴۷)

انگاره‌های مثبت و روش‌های نظام‌دار رفتار مهربانانه مولانا نسبت به سایر افراد جامعه، از راهبردهای ترویج سبک زندگی بهینه و عملکرد شایسته در جوامع است که هم بر کاهش رفتارهای پریشان‌ساز و نامطلوب و هم بر افزایش و ارتقای رویکردهای

مهربانانه و مثبت افراد نسبت به هم تأثیر بسزایی داشته است. «تمام باورهای مولانا چون: تساهل، دگرپذیری، شمول‌گرایی و... در راستای توسعه و تعالی معنوی انسان است و برون‌داد نو ماحصل آن چیزی نیست جز انسان خودساخته و کمال‌یافته‌ای که با خود و تمامی اجزای کاینات بر سر صلح و مهرورزی است» (احراری و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۷).

من ندیدیم در جهان جُست‌وجو هیچ اهلیت به از خوی نکو
انبیا را واسطه زآن کرد حق تا پدید آید حسدها در قلق
(مولانا، ۱۳۷۵: ۸۱۰/۲)

این توانمندی در مولانا، سبب بهبود عملکرد و کفایت اجتماعی افراد در سطحی والا شده است. مولانا در جای‌جای مثنوی به مزین شدن به این صفات و خلق نیکو تأکید دارد:

هر که را خوی نکو باشد برست هر کسی کو شیشه دل باشد شکست
پس امام حیّ قایم آن ولی است خواه از نسل عمر، خواه از علی است
(مولانا، ۱۳۷۵: ۸۱۶/۲)

شخصیت بارور، توانمند و اعتلایافته مولانا، سیرت نیکو را بسیار برتر از صورت نیکو می‌داند و پیوسته انسان را به بهره‌گیری از این توانمندی دعوت می‌کند:

پس بدان که صورت خوب و نکو با خصال بد نیرزد یک تسو
ور بود صورت حقیر و ناپذیر چون بود خُلُقش نکو در پاش میر
(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۰۱۸/۲)

در نظام اندیشگانی مولانا، مهربانی و محبت، همچون اکسیری است که قابلیت جادویی و خارق‌العاده دارد و می‌تواند بزرگ‌ترین عجایب را رقم‌زند:

از محبت تلخ‌ها شیرین شود از محبت مس‌ها زرین شود
از محبت دُردها صافی شود از محبت دُردها شافی شود
از محبت مرده زنده می‌کنند از محبت شاه بنده می‌کنند
(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۵۲۹/۲)

تأکید مولانا بر مهربانی و نوع‌دوستی، نشان از ماهیت سلامت روان و شخصیت تکامل‌یافته او دارد. از منظر او مهربانی و رقت قلب، وصف انسانی است و اگر مهر در وجود حیوان کم است، به‌خاطر کمی قوای ذهنی و هوشی در اوست:

کم بودشان رقت و لطف و وداد ز آنک حیوانیست غالب بر نهاد
مهر و رقت وصف انسانی بود خشم و شهوت وصف حیوانی بود
(مولانا، ۱۳۷۵: ۲۴۳۵/۱)

ایثار و بخشندگی یکی از جلوه‌های مهربانی و محبت است و «از آن‌جا که مولوی دارای عواطف، خُلق‌وخوی مثبت و عزت-نفس بالایی است، به‌صورت قابل‌توجهی علاقه‌مند کمک و یاری‌رساندن به دیگران است؛ چرا که حقیقت والای انسانی این فضیلت یکی از صفات شخصیتی تکاملی هویت مهربان مولوی را شکل داده و به کمال رسانده است» (گل‌محمدی، ۱۴۰۰: ۲۳۲).

امروز دستی برگشا ایثار کن جان سخا از کفر حاتم رست چون، بد در سخا آویخته
(مولانا، ۱۳۸۸: ۶۳۹)

۴-۳- هوش اجتماعی (Social intelligence)

سلیگمن در ادبیات رایج خویش، از هوش/اجتماعی گاهی با عنوان «هوش هیجانی» (Emotional Intelligence) یا «هوش فردی» (Personal Intelligence) بحث می‌کند و معتقد است: «هوش هیجانی به توانایی در به‌کارگیری اطلاعات هیجانی در استدلال‌ورزی می‌پردازد. هوش فردی، مستلزم خودفهمی و خودارزیابی دقیق، ازجمله شامل توانایی استدلال درباره فرایندهای انگیزش درونی، هیجانی و به‌طور کلی، فرایندهای پویاست. هوش اجتماعی به روابط فرد با دیگر افراد می‌پردازد؛ ازجمله، به روابط اجتماعی که در صمیمیت و اعتماد، اقناع، عضویت گروهی و توان سیاسی وجود دارد. به‌لحاظ مفهومی، سه هوش توصیف‌شده در این‌جا هم‌پوشانی دارند» (سلیگمن، ۱۴۰۰: ۵۱۳).

جیدو کریشنامورتی به‌عنوان متفکر، عارف و سخنران در جهان شهرت دارد. او توانسته است با سخنرانی‌های خاص خود در بسیاری از نقاط جهان، افراد زیادی را به‌سوی خود جذب‌کند. روشن است که یکی از دلایل موفقیت وی، بهره‌مندی از هوش اجتماعی بالاست. خود وی نیز در سخنرانی‌هایش، به‌شکلی غیرمستقیم انسان‌ها را به بالابردن هوش اجتماعی توصیه می‌کند. او معتقد است؛ افراد جامعه باید انقلابی از درون داشته‌باشند تا جامعه‌ای خلاق و پویا شکل‌گیرد. «اگر رابطه بین افراد که همان اجتماع است، نتیجه انقلاب درونی نباشد، آنگاه ساختار درونی، به‌علت ایستابودن، فرد را تحلیل می‌برد و بدین ترتیب آن‌را هم به‌همین ترتیب، ایستا و تکراری می‌کند» (کریشنامورتی، ۱۳۹۱: ۴۷). او تحول روان‌شناختی افراد جامعه را بسیار باارزش و مهم می‌داند. «اگر یک انقلاب اجتماعی وجود داشته‌باشد، عملی است مربوط به ساختار بیرونی انسان و در صورتی که انقلاب درونی فردی و تحول روان‌شناختی وجود نداشته‌باشد، ماهیت آن ایستا است» (کریشنامورتی، ۱۳۹۱: ۴۶). تأکید بسیار کریشنا بر بالابردن سطح هوش اجتماعی و برقراری روابط صحیح با تمامی انسان‌ها تا بدانجاست که وی حتی ملی‌گرایی و یا تعلق‌داشتن به مذهب یا دینی خاص را نیز نفی می‌کند. از منظر او «ملی‌گرایی میان مردم جدایی می‌اندازد و موجب تقسیم‌بندی‌های طبقاتی، جنگ‌ها و خرابی‌ها می‌شود که بر شاهدان امر پوشیده نیست. به‌محض آن‌که مذهب را جانشین ملی‌گرایی کنید، مذهب هم وسیله دیگری برای خودبزرگ‌کردن، منبع دیگر برای اضطراب روحی و وسیله‌ای برای تغذیه خود از راه اعتقاد، خواهدشد» (کریشنامورتی، ۱۳۹۱: ۱۸۰-۱۸۱). کریشنا بر این باور است که برای برقراری ارتباطی صحیح با افراد جامعه و بالابردن سطح هوش اجتماعی و جلوگیری از جنگ و اختلافات، باید از حصول چیزهایی، ازطریق زیاده‌طلبی، از طریق قدرت، منصب یا ثروت، دست‌برداریم. باید برای کمک به دیگران، از خودمان شروع کنیم و تحول اساسی در خود به‌وجود بیاوریم (کریشنامورتی، ۱۳۹۸: ج ۷۹). در نظام اندیشگانی کریشنامورتی «یک انسان کل، یک پارچه و تجزیه‌نشده، انسانی است که از درون فوق‌العاده نیرومند، انعطاف‌پذیر و سازگار است. احساس رابطه او با زندگی کاملاً روشن است و درون او هیچ‌گونه تضاد و تناقضی وجود ندارد. او همیشه خویشتن خود است - بی‌آن‌که قائل به وجود یک «خود» یا «من» باشد» (کریشنامورتی، ۱۳۹۹: ۱۲۲).

یکی از برجسته‌ترین صفات و جنبه‌های مثبت شخصیت مولانا، بهره‌مندی او از هوش هیجانی و اجتماعی است. به‌دلیل وجود چنین صفات ارزشمندی، وی توانسته‌است به شخصیتی تکامل‌یافته و بهره‌مند از رفتارهای به‌هنجار و نظام‌دار دست‌یابد. این خصوصیات، وی را قادر ساخته تا در شبکه تعاملات اجتماعی و در برقراری ارتباط با دیگر افراد، بسیار موفق عمل‌کند. مولانا از این فضیلت برای هدایت و پیشبرد روابط خویش و درنهایت احساس مثبت آرامش و آسایش در شبکه روابط اجتماعی خویش با دیگر افراد جامعه بهره‌مند شده‌است. او بر این باور است که در هر وجودی، می‌توان گنجی باارزش یافت. نباید از حتی حقیرترین افراد جامعه غافل شد و آنان را نادیده‌گرفت؛ چه‌بسا همانان، شمع‌ی در درون خویش دارند که باعث هدایت و تعالی دیگران گردد:

چون تو را آن چشم باطن‌بین نبود گنج می‌پندار اندر هر وجود

(مولانا، ۱۳۷۵: ۲/ ۲۱۵۵)

تشویق به احسان و نیکوکاری و رواج آن در میان اجتماع به عنوان سنتی فراگیر، مورد تأکید همه شاعران ایران به ویژه مولانا بوده است. مولانا با الهام از گفتار پیامبر (ص) که دو فرشته‌اند که برای نیکوکاران از خداوند طلب نعمت می‌کنند و برای ممسکان تلف و زیان می‌خواهند، می‌گوید:

گفت پیغمبر که دایم بهر پند دو فرشته خوش منادی می‌کنند
کای خدایا منفقان را سیر دارد هر درمشان را عوض ده صدهزار
ای خدایا ممسکان را در جهان تو مده الا زیان اندر زیان
ای بسا امساک کر انفاق به مال حق را جز به امر حق مده
تا عوض یابی تو گنج بی‌کران تا نباشی از عداد کافران
(مولانا، ۷/۱-۲۲۲۳)

مولانا، رفتارهای مطلوب و سنجیده‌ای را در برقراری ارتباط با سایر انسان‌ها برمی‌گزیند. او نه تنها احسان و نیک‌رفتاری با هم‌نوعان و دوستان را تأیید و تشویق می‌کند، بلکه تأثیر آن‌را حتی در دشمنان نیز مؤثر و نتیجه‌بخش می‌داند:

پس صلۀ یاران ره لازم شمار هر که باشد گر پیاده، گر سوار
ور عدو باشد همین احسان نکوست که به احسان بس عدو گشتست دوست
گر نگردد دوست کینش کم شود زان که احسان کینه را مرهم شود
(مولانا، ۱۳۷۵: ۲/۲۱۴۴)

تلاش مولانا پیوسته بر این بوده است تا با نمایان ساختن جنبه‌های مثبت رفتاری، در فعالیت‌های عمیق‌تر و پرمعناتری مشارکت جوید. این راهبرد، هم بر پیشبرد سلامت روان و ظرفیت‌های مثبت ذهنی و هم بر کسب آرامش درونی و شادکامی او تأثیر داشته است.

مولانا نسبت به مشکلات و مسائل سایر افراد جامعه، احساس مسئولیت داشته و می‌کوشیده است تا با تأکید بر افزایش توانایی‌های شناختی و ارزش‌گذاری‌های مثبت و با توسعه هوش هیجانی خود در ارتباط با خلیقات و هیجانات دیگران، در عین ابراز همدلی و همدردی، سطح پیشرفته‌ای از رضایت خاطر را نیز برایشان به وجود آورد و باعث ایجاد و تداوم یک زندگی شاد و مطلوب گردد. این امر موجب ایجاد و افزایش آرامش درونی و امنیت و بهداشت روانی برای خود مولانا و اطرافیان وی می‌شده است. وی در توصیه به اهمیت به مسائل و مشکلات اطرافیان می‌گوید:

چه باشد گر چو عقل و جان نخسبی برآری کار محتاجان نخسبی
(مولوی، ۱۳۸۸: ۹۷۲)

مولانا از عارفان بزرگی است که تنها به منافع و مصالح خویش نمی‌اندیشید؛ بلکه عواطف و احساسات دیگران او را متأثر می‌ساخته است. «او به سبب توانایی داشتن در مهار هیجانات و تعادل برقرار کردن بین احساسات و عواطف شخصی خویش، از هوش هیجانی بالایی برخوردار بوده و از این فضیلت در جهت توسعه و هدایت روابط و در نهایت ایجاد احساس مثبت آرامش در شبکه تعاملات اجتماعی خویش و دیگران بهره برده است. بهره‌مندی از این نیرو، کاهش سطح تنش و تداوم انگیزه‌های نیرومند و حیات‌بخش شخصیت او نسبت به دیگران را در تعاملات اجتماعی به همراه داشته است» (گل محمدی، ۱۴۰۰: ۲۲۸).

تو اگر لطف‌گزینی و اگر بر سرِ کینی همه آسایش جانی، همه آرایش عیدی
(مولانا، ۱۳۸۸: ۷۵۶)

در حقیقت، حس نوع دوستی، خیرخواهی برای دیگران، هم‌نوایی با سایر افراد و در مجموع عواطف مثبت او نسبت به فهم صحیح و شناخت کافی احساسات و اندیشه‌های دیگران، در گسترش و غنای شخصیت مثبت‌نگر او نقش ارزنده‌ای داشته است. وی در نهی از ترهب و لزوم شرکت در جماعت و زندگی مسالمت‌آمیز در میان اجتماع و منفعت‌دادن به مردم می‌سراید:

از ترهب نهی کردست آن رسول بدعتی چون درگرفتی ای فضول
جمعه شرطست و جماعت در نماز امر معروف و ز منکر احتراز
رنج بدخویان کشیدن زیر صبر منفعت‌دادن به خلقان همچو ابر
(مولانا، ۱۳۷۵: ۴۸۱/۶-۴۷۹)

مولانا با استفاده از توانمندی‌های هوش اجتماعی همچون: خویش‌تن‌داری، نوع دوستی، تحمل و سازگاری با تنش‌ها و ناملایمات و مدیریت عواطف اطرافیان، خودکترلی، تساهل و تسامح و اعتماد به نفس در تعاملات اجتماعی با دیگران بسیار مؤثر عمل‌کند. غور و تعمق در آثار مولانا، موارد متعددی از امور خیرخواهانه را آشکار می‌کند که همگی در راستای برآوردن نیازهای مستمندان و خیررسانی به آحاد خلق است.

بنگر به لطف سوی گدایان که گاه‌گاه شاهان نظر دریغ ندارند از فقیر
(مولانا، ۱۳۸۸: ۲۸۱)

۴- افتراق دیدگاه مولانا و کریشنامورتی در توانمندی‌های فضیلت انسانیت

مولانا و کریشنامورتی، علی‌رغم اشتراکاتی که در توانمندی‌های فضیلت انسانیت دارند، اختلافاتی نیز با یکدیگر دارند؛ قطعاً این دو اندیشمند، هرکدام در بستری از سنت‌های دینی و فرهنگی خود پرورش یافته‌اند و آب‌سخورهای فرهنگی و اجتماعی متفاوت، قطعاً تأثیراتی در نظام اندیشگانی آنان داشته‌است. در ادامه به نکات افتراق دیدگاه این دو اندیشمند در باب فضیلت انسانیت سلیگمن اشاره می‌شود:

۴-۱- افتراق در توانمندی عشق

در آثار و آموزه‌های مولانا (و بسیاری دیگر از شعرا و عرفای ایران) شاهد تقسیم‌بندی عشق به الهی و مادی هستیم. گاهی در آموزه‌های آنان عشق‌های یک‌جانبه نیز دیده می‌شود، اما باید به این نکته توجه داشت که به‌طور کلی کاربست مضمون عشق در آثار مولانا بر پایه نوعی تفکر استعلایی و توجه به هر دو نوع عشق روحانی و جسمانی قرار داده شده‌است و در نگرش حکمی به آن، بین نوع متعالی و فرودست آن رابطه‌ای معنادار وجود دارد. عشق آسمانی در آثار مولانا ستایش شده و به‌طور کلی مفهوم عشق، مفهومی فرارونده است که نمی‌توان آن را به بینان‌های یک رابطه ساده یا برداشتی سطحی تقلیل داد. مولانا با عبور دادن عشق از مراحل مختلف، از آن یک مانیفست می‌سازد که دربرگیرنده اصول و ویژگی‌های انواع عشق است و حرکت به سوی عشق پایدار را به‌عنوان یک آرمان بشری می‌شناساند (ضیاءالدینی دشتخاکی و بصیری، ۱۳۹۵: ۲۸). مولانا عشق مجازی را اگر در جهت رسیدن به عشق حقیقی باشد، مجاز می‌داند:

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است عاقبت ما را بدان شه رهبر است
(مولانا، ۱۳۷۵: ۱۱۱/۱)

اما کریشنامورتی فقط یک نوع عشق می‌شناسد و عشق را به الهی و مادی تقسیم‌بندی نمی‌کند؛ همچنین طبقه‌بندی و مرحله‌بندی خاصی برای عشق در نظر نمی‌گیرد. از منظر او «زمانی که عشق به وجود آید، به صورت عشق جسمانی و الهی تقسیم نمی‌شود؛ بلکه فقط عشق است. این خصوصیت فوق‌العاده عشق است و تنها خصوصیتی است که موجب درک کامل وجود می‌شود» (کریشنامورتی، ۱۳۸۷: ۸۱)؛ درحالی‌که مولانا ارتباط بین عاشق و معشوق را در سه مرحله ارزیابی می‌کند: ۱- مرحله

خامی: در این مرحله نگاه بنده فقط به صفات جمالیه الهی است. عاشق در این مرحله تنها به وصل می‌اندیشد و خواهان صفات رحمانیت و رحیمیت پروردگار است. ۲- مرحله پختگی: در این مرحله، بنده عاشق صفات جمالیه و جلالیه را علی-السویه می‌داند. «عاشقم بر قهر و بر لطفش به جد/ بوالعجب من عاشق این هر دو ضد» (مولانا، ۱۳۷۵: ۱/۱۵۷۰). ۳- مرحله سوختگی: این مرحله مختص بندگان مخلص خداوند است. آنان که نگاهشان تنها به صفات جلالیه خداوند است، به این اعتبار که عاشق تنها به خواسته معشوق می‌اندیشد و لاغیر.

نالم و ترس که او باور کند وز کرم او جور را کمتر کند
(مولانا، ۱۳۷۵: ۱/۱۵۶۹)

مولانا عشق را وسیله‌ای می‌داند که با آن انسان به بندگی حق می‌رسد. در نظام اندیشگانی مولانا، عشق در راستای عمل به تکالیف شرعی و شریعت است و اوج شریعت هم در عشق‌ورزی بنده به حق است. انسان عاشق، در مسیر شریعت گام برمی‌دارد و مرحله به مرحله مراتب بندگی و خلوص خود را به ظهور می‌رساند. در واقع، عاشق، خواستار آزادی نیست، بلکه خواستار بندگی ابدی حق است:

بندگی کن تا شوی عاشق، لعل بندگی، کسبی است آید در عمل
بنده، آزادی طمع دارد ز جد عاشق، آزادی نخواهد تا ابد
بنده، دائم خلعت و ادرار جوست خلعت عاشق همه دیدار دوست
(مولانا، ۱۳۷۵: ۵/۲۷۳۰-۲۷۲۸)

تفاوت نگاه مولانا و کریشنا در مبحث عشق، آنجاست که چون آبخور معرفتی و فکری مولانا اندیشه‌های اسلامی و دینی است؛ بنابراین، هدف غایی عشق مجازی و حقیقی را کسب مقام قرب الهی می‌داند؛ مسأله‌ای که در آموزه‌های کریشنا به آن اشاره‌ای نشده است.

۴-۲- تکیه بر سنت‌های دینی

از آن‌جا که مولانا، بهره‌مند از فرهنگ غنی و اصیل اسلام است؛ بنابراین در توصیه به توانمندی عشق، مهربانی و هوش اجتماعی، از احادیث پیامبران (ص) و امامان معصوم (ع)، بهره‌می‌گیرد:

خیر ناس ان ینفع الناس ای پدر گر نه سنگی چه حریفی با مدر
در میان امت مرحوم باش سنت احمد مهل محکوم باش
(مولانا، ۱۳۷۵: ۶/۴۸۳-۴۸۲)

مولانا برای تشویق بیشتر مخاطبان خود که عمدتاً از مسلمانان بوده‌اند، از کلام بزرگان دین، استفاده می‌کند تا تأثیر کلام خویش را در میان مردم، دوچندان کند؛ مثلاً در توصیه به توانمندی مهربانی و برخورداری از هوش اجتماعی، با توجه به این‌که پیامبر اکرم (ص)، مظهر لطف و رحمت خداوند بوده‌اند و خود نیز هدف از بعثت را برپایی و انتشار اخلاق ستوده و حمیده می‌دانسته‌اند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (طبرسی، ۱۳۷۲: ۵۰۰)، می‌سراید:

گفت پیغمبر شما را ای مهان چون پدر هستم شفیق و مهربان
ز آن سبب کی جمله اجزای منید جزو را از کل چرا برمی‌کنید
(مولانا، ۱۳۷۵: ۳/۱۹۳۴)

چنین موردی (استفاده از سخنان بزرگان دینی) در آثار کریشنامورتی دیده نمی‌شود؛ زیرا اصولاً کریشنامورتی، هیچ‌گونه اعتقادی به تبعیت از بزرگان و حتی قدیسین ندارد. «برخلاف مولانا، کریشنامورتی وابستگی به انسان‌های مقدس همچون بودا یا مسیح و اصولاً داشتن هرگونه مربی، مرشد یا معلم را نه تنها باعث هدایت نمی‌داند، بلکه آن را مانع ادراک حقیقی می‌شناسد»

(مردانی و رپشتی و دیگران، ۱۴۰۳: ۱۸۵). کریشنامورتی معتقد است: «شما اگر مرشد و مرید یا معلم و شاگرد بسازید، به سنت-قدیم برگشته‌اید که مانع ادراک و دریافت مستقیم است» (کریشنامورتی، ۱۳۹۸ ج: ۲۲۵). کریشنا بر این باور است که «حقیقت زندگی باید به وسیله خود فرد کشف و درک بشود. تمام فرضیه «مرشد» و «مرید» بی معنا و تهی از حقیقت و فایده است» (کریشنامورتی، ۱۳۹۹: ۱۲۸). دلیل رد هرگونه مرشد یا راهنما نیز از منظر کریشنا این است: از آن‌جا که ذهن انسان، زیرک و نیرنگ‌باز شده است، در جریان میل به «خود - ایمنی» و دفاع از خود، تعلیمات بزرگان را طوری تحریف و از جوهر آن تهی می‌کند که مناسب با خواسته‌های زیرکانه او باشند (کریشنامورتی، ۱۳۹۸ ج: ۸۰).

۴-۳- افتراق در نوع نگاه به انسان

مولانا به عنوان عارفی برجسته، تمام تلاش خود را به کار می‌گیرد تا انسانی کامل را پرورش دهد و به جامعه تحویل نماید. رفتار و فضیلت‌های چنین انسانی از منظر مولانا، به طور کلی در جهت رضای الهی است. اگر مهربان است، اگر عاشق است، اگر هوش اجتماعی دارد و ... همه و همه در جهت کسب رضای خداوندی است؛ در صورتی که در نظام اندیشگانی کریشنامورتی چنین مسأله‌ای مشاهده نمی‌شود. کریشنا تعلق به دین و ایدئولوژی را امری منفی قلمداد می‌کند و خود نیز به هیچ دین و مذهبی پایبند نیست.

۵- نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در آثار مولانا و کریشنامورتی از میان شش فضیلت روان‌شناسی مثبت‌نگر؛ یعنی خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی، «فضیلت انسانیت» با زیرمجموعه‌های خود؛ یعنی عشق، مهربانی و هوش اجتماعی، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است و این فضایل و توانمندی‌ها با شاخصه‌های علم روان‌شناسی مثبت همسو و قابل انطباق هستند. مولانا و کریشنامورتی بر ارزش توانمندی‌های انسانیت؛ یعنی عشق، مهربانی و هوش-اجتماعی تأکید دارند؛ اما در این میان، افتراقاتی نیز مشاهده می‌شود از جمله:

- ۱- تفاوت در نگاه به مبحث عشق: مولانا عشق را به حقیقی و مجازی تقسیم می‌کند و عشق حقیقی را برتر از عشق مجازی معرفی می‌کند. وی هدف غایی عشق را کسب مقام قرب الهی می‌داند؛ همچنین عشق را دارای سه مرحله: خامی، پختگی و سوختگی می‌داند؛ درحالی که کریشنامورتی هیچ‌گونه مرحله و طبقه‌بندی‌ای برای عشق قائل نیست.
- ۲- تکیه بر سنت‌های دینی: مولانا هنگام بحث از توانمندی «مهربانی» و «هوش اجتماعی» سعی دارد تا با بهره‌گرفتن از احادیث پیامبران (ص) و امامان معصوم (ع)، بر تأثیر کلام خویش بیفزاید و این امر به دلیل بهره‌مندی وی از منبع اصیل عرفان اسلامی است. در آموزه‌های کریشنامورتی چنین مواردی یافت نمی‌شود؛ چرا که اصولاً کریشنامورتی پیروی از امامان را نکوهش می‌کند و معتقد است دنباله‌رو بودن انسان، موجب سلب آزادی او خواهد شد؛ حتی اگر پیروی از قدسین باشد.
- ۳- تفاوت در نگاه به انسان: به طور کلی مولانا -به دلیل تأثیرپذیری از عرفان اسلامی- «خدای‌محور» است و نهایت رشد و تکامل انسان را در کسب رضایت و یگانگی با خداوند می‌داند؛ درحالی که کریشنامورتی به هیچ دین و یا مذهبی پایبند نیست و نهایت تلاش و تفکر او به کسب رضایت‌مندی و آسایش انسان در این دنیا می‌انجامد.

۶- منابع

قرآن مجید.

احراری، صدیقه؛ بهنام‌فر، محمد؛ رحیمی، سیدمهدی. (۱۴۰۲). «تحلیل تطبیقی نظریه «عدم خشونت» در اندیشه گاندی و مولوی»، مجله علمی - پژوهشی مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۵ (۴۵)، صص ۲۷-۴۴.

- اصغری مهر، فاطمه صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۱). «مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه مولوی و سلیمان»، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، دوره ۲۰، شماره ۳۹، صص ۴۴-۲۳.
- اصغری مهر، فاطمه صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۳۸۹). «کسب رضایت‌مندی در مثنوی مولوی با رویکرد نظریه مثبت‌گرایی سلیمان»، دوفصلنامه علمی پژوهش‌های بین رشته‌ای ادبی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۴، شماره ۸، صص ۲۹-۱.
- انوشیروانی، علیرضا. (۱۴۰۱). «ناهشیاری هوشیارانه مولوی در دیوان شمس»، کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یزد، سال ششم، شماره ۱۰، صص ۳۸-۹.
- بهاروند، محسن؛ سپه‌وندی، مسعود؛ حیدری، علی. (۱۴۰۱). «مقایسه مصادیقی از حکمت عملی در اشعار سنائی و مثنوی مولوی»، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال ۱۹، شماره ۳۶، صص ۹۶-۷۷.
- پارسایی، حسین؛ رضایی مجدآبادی، پروین‌دخت؛ فرصتی جویباری، رضا. (۱۴۰۲). «تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی»، نشریه علمی سبک‌شناسی نظم‌ونثر فارسی (بهار ادب)، دوره ۱۶، پیاپی ۸۵، صص ۲۴۰-۲۱۷.
- تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (۱۳۹۹). «تحلیل هیجان مثبت «عشق عرفانی» در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا»، مجله متن‌پژوهی ادبی دانشگاه علامه طباطبایی، سال ۲۴، شماره ۸۵، صص ۱۱۲-۶۹.
- پسندی، فائزه؛ اقبالی، عباس؛ سیفی، محمد. (۱۳۸۹). «روانکاوی مؤلفه‌های شادکامی در شعر خالد ابوخاله بر اساس روان‌شناسی مثبت‌گرا»، دو فصلنامه علمی نقد ادب معاصر عربی دانشگاه یزد، سال نهم / نوزدهم پیاپی / ۱۷ علمی، صص: ۲۸۲-۲۵۵.
- تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (۱۳۹۶). «تحلیل داستان «اعرابی درویش و همسر او» در مثنوی مولوی بر اساس نظریه مثبت‌گرای سلیمان»، مجله پژوهش‌های ادبیات تطبیقی دانشگاه کرمان، دوره ۶، شماره ۳، صص ۴۳-۲۳.
- حاتمی، حافظ و محمدرضا نصرافهانی. (۱۳۸۹). «زبان نشانه‌ها (بررسی انگاره‌های نمادین رمان «کیمیایک» و مقایسه با نمونه‌های عرفان و تصوف اسلامی)»، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، س ۶، شماره ۱۸، صص ۶۳-۳۳.
- حیدری‌نوری، رضا؛ جعفری، زهرا؛ نامور، هومن. (۱۴۰۱). «اثربخشی معنا و هدفمندی در روان‌شناسی مثبت‌گرا از نظر سلیمان و تطبیق آن با اشعار عطار»، فصلنامه علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی، سال چهاردهم، شماره ۵۱، صص ۶۹-۹۴.
- خواج‌گیر، علیرضا. (۱۳۸۷). «تعالی معنوی انسان در آموزه‌های مولانا»، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت، سال ششم، شماره هفدهم، صص ۶۷-۹۶.
- رماک، هنری. (۱۳۹۱). «تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی»، ترجمه فرزانه علوی‌زاده، ویژه‌نامه ادبیات تطبیقی، سال سوم، شماره ۲ (پیاپی ۶)، صص ۷۳-۵۴.
- زمانی، کریم. (۱۴۰۱). میناگر عشق، چاپ بیستم، تهران: نی.
- سلیمان، مارتین. ای. پی. (۱۳۷۹). کودک مثبت‌گرا (چگونه فرزندان خود را در برابر افسردگی بیمه نماییم)، ترجمه ناهید ایران‌نژاد، تهران: دانژه.
- سلیمان، مارتین. ای. پی. (۱۳۹۴). شکوفایی روان‌شناسی مثبت‌گرا، ترجمه امیر کامکار و سکینه هژبریان، تهران: روان.
- سلیمان، مارتین. ای. پی.؛ پیترسون، کریستوفر. (۱۴۰۰). طبقه‌بندی توانمندی‌های مَش و فضیلت‌های انسانی (راهنمای تشخیصی و آماری) (Character strengths and virtues: a handbook and classification)، ترجمه محسن زندی؛ لیلا باقری، تهران: رشد.
- سلیمان، مارتین. ای. پی. (۱۴۰۲). خوش‌بینی آموخته‌شده / چگونه می‌توان ذهنیت و زندگی خود را تغییر داد، مترجمان: فروزنده داورپناه؛ میترا محمدی، چ پنجم، تهران: رشد.
- طبرسی، فضل‌ابن‌حسن. (۱۳۷۲). مجمع‌البیان فی التفسیر قرآن، ترجمه علی کرمی، ج ۱۰، قم: ناصر خسرو.

فانی‌اسکی، راضیه؛ یوسف‌پور، محمدکاظم. (۱۳۹۶). «زمینه‌های کاربرد مفهوم تکبر در مثنوی»، سومین همایش متن‌پژوهی ادبی (نگاهی تازه به آثار مولانا)، تهران.

قدیری‌یگانه، شبنم؛ آذر، اسماعیل؛ زیرک، ساره. (۱۴۰۱). «تحلیل تطبیقی و بین‌رشته‌ای مسئولیت‌پذیری در نظریه معنادرمانی ویکتور فرانکل و مثنوی مولوی»، مجله مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی، سال دوم، شماره دوم، پیاپی ۴، صص ۵۳-۸۰.

کیانی، محمدحسین. (۱۳۹۷). «بررسی انتقادی نسبت سعادت‌گرایی و استادپذیری در اندیشه کریشنامورتی»، مجله معرفت ادیان، دوره ۱۰، ش ۳، پیاپی ۳۹، صص ۱۱۲-۱۰۱.

گل‌محمدی، مجید؛ محسنی، مرتضی؛ غنی‌پورملکشاه، احمد؛ رضوانیان، قدسیه. (۱۴۰۰). رساله دکتری «مثبت‌اندیشی در ادب فارسی از آغاز تا قرن ۷ هجری»، دانشگاه مازندران، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی.

گلی‌زاده، پروین؛ یزدانجو، محمد؛ مساعد، مینا. (۱۳۹۵). «تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در مثنوی معنوی از منظر علم روان‌شناسی»، مجله پژوهش‌های عرفانی (گوهر گویا)، سال دهم، شماره اول، پیاپی ۳۰، صص ۱۲۷-۱۰۱.

لینلی، آکس؛ ژوزف استفن. (۱۳۸۸). روان‌شناسی مثبت در عمل، ترجمه احمد برجعلی و سعید عبدالملکی، تهران: پنجره.

مجلسی، محمدباقر. (۱۳۳۷). بحارالانوار، ج ۱۶، مصحح: محمدباقر بهبودی، تهران: دارالکتب اسلامی.

مردانی‌ورپشتی، مریم. (۱۴۰۲). «واکاوی مفهوم عشق در اندیشه کاترین پاندر و مولانا»، هفتمین همایش بین‌المللی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه همدان.

مولوی، مولانا جلال‌الدین محمدبلخی. (۱۳۸۸). کلیات شمس تبریزی، مطابق نسخه استاد بدیع‌الزمان فروزانفر، با مقدمه دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، چاپ پنجم، تهران: صدای معاصر.

مولوی، مولانا جلال‌الدین محمدبلخی. (۱۳۷۵). مثنوی معنوی، به تصحیح رینولد نیکلسن، تهران: امیرکبیر.

وکیلی، هادی. (۱۳۹۴). «انسان از منظر کریشنامورتی»، دوفصلنامه مطالعات معنوی، دوره ۲۳، ش ۱۷، صص ۳۱-۵.

ولک، رنه؛ آوستن وارن. (۱۳۷۳). نظریه ادبیات، ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر، تهران: علمی و فرهنگی.

Diner D, Oishi S, Lucac, R.E. (2003). "Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life", Annual Review of psychology, 54, pp: 403-425.

Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). "Positive psychology: An introduction", American Psychologist, 55, pp: 5-14.